

# İktisadî Servet Mefhumu

Dr. Selâhattin Tuncer

## G İ R İ Ş

Servet, aslında çok taraflı bir mefhumdur. Fakat sosyal, iktisadî, malî vs. yönleri içinde iktisadî vasfı daha galip gelmektedir. Bu bakımdan serveti pür iktisadî mefhum olarak kabul etmek hatalı sayılamaz.

Bir iktisat kitabına baktığımız zaman servet hakkında bazı tarif ve izahlara rastlamak kabildir. Hattâ iktisat ilmini servet ilmi şeklinde ele alıp bütün ilmi bu temel üzerine inşa edenler mevcuttur. Nitekim iktisat ilminin kurucusu ve babası yerinde olan Adam Smith' in klâsik eseri bunun en güzel örneklerinden birisidir. Nitekim büyük İngiliz iktisatçısının 1776 yılında yayımladığı eserin adı «*An Inquiry into the Nature and the Causes of Wealth of Nations*» başlığını taşımaktadır ki, Türkçeye «Milletlerin Servetlerinin Mahiyeti ve Sebepleri Hakkında bir Araştırma» şeklinde tercüme etmek mümkündür. Bu sebepten dolayı, iktisat ilmine «servet ilmi» diyen müelliflerin başlangıçta hâkim durumda olduklarını hatırdan çıkarmak lâzımdır. Eskiden memleketimizde de iktisat ilmine «İlm-i serveti milel» deniyordu. Bu örnekler de gösteriyor ki, iktisat ilminin servetle olan bağları çok sıkı ve yakındır.

Malî yönden ele aldığımız zaman servet büyük bir tetkik konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira servet vergileri eski malî sistemler içinde büyük bir önem taşıyordu. Gelir ve harcamaların vergilendirilmediği Orta Çağda en önemli vergi konusu servet idi. Bugün dahi servet vergileri, tali olmakla beraber, vergi sistemleri içinde mevcuttur. Ancak malî servet mefhumu, iktisadî servet mefhumundan ayırılır ve bu tetkikte yeri ve sırası gelince bu farka işaret edilecektir. Zaten iktisadî servet mefhumu aydınlandığı zaman malî servet mefhumunun kavranması daha kolaylıkla mümkün olabilecektir.

Bu tetkik esas itibariyle iktisadî servet mefhumuna tahsis edilmiştir. Hemen işaret edelim ki, servet mefhumu münhasıran iktisadî yönden ele alınıp incelenecektir. Bizi böyle bir araştırmaya sevk eden sebeplerin başında, iktisadî servet mefhumu hakkında yapılan tetkiklerin kifayetsizliği gelmektedir. İktisat ders kitaplarında ve tretelerde servet mefhumu çoğu zaman ihmal edilmekte veya pek basit ve kifayetsiz şekilde izah edilmektedir. Modern iktisadî dü-rünce servet mefhumunun tetkik ve tahlilini ihmal etmiş; bunun yerine daha yeni bir mefhum olan refah (welfare)ı koymuştur. Halbuki, modern ekonomi teorisinde de servet mefhumunun yeri vardır ve bunun etraflı ve tam şekilde izahı lâzım gelmektedir. Bu-gün iktisadî servet mefhumu gereği şekilde kavranmadan diğer ik-tisadî mefhumları ve bilhassa malî servet mefhumunu kavramaya imkân yoktur. Bu bakımdan iktisadî servet mefhumunun bugün ye-niden ele alınıp işlenmesinde ve geçmişte sahip olduğu büyük ehem-miyet ile günümüzdeki yerini belirtmekte büyük faide mevcuttur.

Bu etüd altı kısımdan teşekkül edecektir. Birinci kısımda, servet hakkında iktisadî düşüncenin seyri; ikinci kısımda, servetin tarifi ve unsurları; üçüncü kısımda, servetin çeşitleri ve tasnif tarzı; dör-düncü kısımda, servet-gelir arasındaki münasebetler; beşinci kısım-da, servet-sermaye arasındaki münasebetler; altıncı kısımda ise, servetin kaynağı ve doğuşu incelenecektir. Bu tetkik plânımızla ik-tisadî servet mefhumu ile ilgili meselelerin belli başlılarına temas edilecektir. Böylece, modern çağlarda iktisadî düşüncenin yeni isti-kametlere doğru yöneldiği bir sırada, iktisat ilmine kaynaklık et-miş ana bir mefhumu yeniden dönmüş olacağız.

#### I — SERVET HAKKINDA İKTİSADİ DÜŞÜNCENİN TARİHİ SEYRİ

İktisadî düşüncenin her merhalesinde bazı mefhumlar ve mües-seseler birinci plâna geçerek ehemmiyet kazanmış ve hâkim bir rol oynamıştır. Servet iktisadî davranışın her merhalesinde, her mede-niyetin tarihinde azçok ehemmiyetli bir mevki işgal etmiştir.

Servet daima rahat bir yaşayış, emsali arasında itibar ve nüfuz âmili olmuştur. Bu sebepler dolayısıyla, servet, peşinde koşulan bir nesne haline gelmiştir. İctimaî ve iktisadî hayata karışan bu derece ehemmiyetli bir âmil filozofları, din ve devlet adamlarını ve bu ara bilhassa iktisatçıları da meşgul etmiş ve dikkatlerini üzerine çek-

miştir. Bu etüd zaviyesinden bizim servetle olan alâkamız sadece hasbî olacak ve münhasıran onun iktisadî veçhesini aydınlatma gayesi güdecektir.

Servetin bir iktisadî mesele olarak tetkiki XV inci asra kadar geri gitmektedir. Hatırlarda olduğu gibi, bu çağ büyük seyahatler ve keşifler asrıdır.

Servet hakkındaki ilk sistematik düşünce merkantilistlerden gelmiştir. Merkantilistler serveti sadece altın ve gümüş gibi *kıymetli maden* olarak düşünmüşlerdir. Bu doktrin taraftarlarına göre, para (altın ve gümüş sikkeler) bolluğu eşya bolluğundan daha ziyade arzuya şayandır. Bir memleketin zenginliği sahip olduğu altın ve gümüş madenin bolluğu ile ölçülür. Altın ve gümüş ancak dış ticaret yolu ile yani daha çok satmak ve daha az almak suretiyle temin edilebilir.

Serveti paradan ibaret sayan doktrine karşı ilk muhalefet fizyogratlardan gelmiştir. Fizyogratlar ve bunların en büyük ve kuvvetli mümessili olan F. Quesnay'e göre servet, bir milletin biriktirdiği para miktarından ibaret değildir. Bilâkis servet, insanların ihtiyaçlarını temin için kullandıkları iptidaî maddelerin mikdariyle ölçülür. Başka bir tâbirle, bir cemiyetin servetindeki artış, *zirai mahsullerle* maden ocaklarından çıkarılan cevherlerin, kendi istihsal maliyetlerine nazaran, ifade ettikleri kıymet fazlasından ibarettir. İşte bu fazlalığa *safî hâsıla* (produit net) denir ve milletin refahı bu hâsılaya dayanır. İmalât işi, yeni çeşit iptidaî maddeler verir; fakat bu maddelerdeki kıymet artışı, kendilerine katılan yahut imal sırasında harcanan diğer maddelerin bir araya gelen kıymetlerinden farklı değildir. Ticaret, serveti şahıstan şahsa intikal ettirir. Tacirlerin kazancı halkın zararına olarak iktisap edilmiş olduğundan mümkün merteye az olmalıdır. Serbest meslekler, faydalı olmakla beraber kısır (steril) dirler; çünkü kazançlarını, kendi yarattıkları servetten değil, iptidaî madde müstahsillerinden meydana getirdikleri hâsıladan alırlar [1].

Adam Smith'in 1776 yılında neşrettiği «An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations» (Milletlerin Servetle-

[1] Bu kısımlar şu eserden alınmıştır. John W. Mc Connel: Büyük İktisatçıların Temel Doktrinleri (Tercüme eden: Hürşit Çalığa) İstanbul, 1949, s. 22 ve m.

rinin Mahiyet ve sebepleri Hakkında bir Araştırma) adlı eseri bize bu büyük İngiliz iktisatçısının servet hakkındaki fikirlerini vermek bakımından mânalıdır. 18 inci asrın başında servetin nelerden ibaret bulunduğu ve milletlerin hangi yollarla servet iktisap edebilecekleri dâvası, günün en mühim iktisadî meselesi olmakta devam ediyordu. Bu esere dayanarak Adam Smith'in servet hakkındaki fikirleri şu şekilde hülâsa edilebilir:

Adam Smith eşyanın hem *istimal kıymeti* hem de *mübadele kıymeti* olduğuna inanmakla beraber, objektif bir ölçü olması bakımından mübadele kıymeti üzerinde bilhassa durmuştur. Bu bakımdan, A. Smith için servetin bir mânası kalıyordu ki o da fertleri veya milletin sahip bulunduğu tekml mübadele kıymetlerinin mecmuundan ibarettir. A. Smith'in kitabı ruh olarak, servet miktarını arttıran bir âmil olmak itibariyle iş bölümünün kıymet ve ehemmiyetini ortaya koymuştur. Başka bir deyişle iş bölümü, servetin doğuşu için yegâne yoldur. Ona göre serveti istihsal eden, hangi şekilde olursa olsun sây'dır. Bu şeyin kıymeti onun mübadele edilmesi takdirinde alınabilecek olan sây miktarına müsavidir.

Servet hakkındaki fikirlerin izahı sırasında Jean Baptiste Sây'a hususî bir yer ayırmak icap eder. Bu müellifin 1803 tarihinde neşrettiği eserinin adı da «*Traité d'Economie Politique ou Simple Exposition de la Maniere dont se Forment, se Distribuent et se Consomment les Richesses*» dir ki Türkçeye «İktisat İlmi yahut Servetin Teşekkülü, Dağılışı ve İstihlâkinin Basit İzahı» şeklinde tercüme edilebilir. Eserin bu uzun isminden de anlaşılacağı gibi, müellif iktisad ilminin servetin istihsali, servetin dağılışı ve servetin istihlâki şeklinde üç ana bölüme ayırmış bulunmaktadır.

J. B. Say, A. Smith'in muakibi olmakla beraber, onun servet hakkındaki fikirlerini tenkit ve tashih etmiştir. Say', Smith'in servet mefhumunu, muhafazası kabil birer kıymet taşıyan maddî eşyaya hasretmesine şiddetle itiraz etmiştir. Yine Say'e göre doktorların, musikişinasların hizmetleri gibi «maddî olmayan mahsuller» de servet sayılmalıdır. Bu müellife göre meselâ bir ressamın eseri, muhafazası kabil bir kıymet taşıdığından, servet sayıldığı halde, bir musikişinasın eserinin servet sayılmaması için makûl hiçbir sebep gösterilemez. Say, bu muhakeme tarzını daha ileri götürerek, A. Smith'in servet tarifindeki unsurların hiç birisini haiz olmamakla beraber, bilhassa *istidadın* da bir nevi servet sayılması lâzım geldiğini ifade ve izah etmiştir.

Klâsik mektebin mensubu bulunan büyük İngiliz filozofu John Stuart Mill servet hakkında yeni bir fikir ve görüş getirmiş, değildir. S. Mill'e göre servet, bir mübadele kıymeti olan tekmlil faydalı ve hoşa giden şeylerdir. Bunlar maddî ve biriktirmeye müsait olmalıdır. Bununla beraber J. B. Say gibi, J. S. Mill de istidat ve meharreti servet mefhumuna dahil etmiştir.

İlk sosyalistler, A. Smith'in muakkipleri tarafından ileri sürülen fikirleri pek çok noktalardan itirazla karşılamış olmalarına rağmen, bu müelliflerin servetin tarifi hakkındaki fikirlerine iştirâk eder gibi görünmektedirler. Gerçek olan nokta şudur ki, sosyalistler servetin inkisamı ile mülkiyet dâvasına gösterdikleri alâkayı servetin ne suretle teşekkül ettiği ve mahiyetinin neden ibaret bulunduğuş mevzuu karşısında göstermiş değillerdir. Karl Marx iktisadî mânada servetin bir nevi mal terakümünden ibaret olduğunu kabul etmiştir. Bu müellifin kanaatine göre, kıymet ifade eden şeyler münhasıran maddî eşyadan ibaret değildir. Fakat bunlar, gayri maddî kıymetlerin yaratılması için lüzumlu vasıtalarlardır. Şu halde cemiyet hayatının maddî olmayan faydalarından herkesin istifadesini sağlayabilmek için herkese yaşamının maddî vasıtalarının bol bol temin edilmesi lâzımdır [2].

Sosyalistlerden sonraki müellifler arasında da servet ile uğraşanlara rastlamak mümkündür. Meselâ Lozan Mektebi diye anılan Matematik Ekolün kurucusu sayılan Léon Walras 1874 yılında neşrettiğii «Pür İktisat İlminin Unsurları yahut Sosyal Servet Teorisi» (Eléments d'Economie Politique Pure ou Théorie de la Richesse Sociale) adlı eseri bu sahada yeni bir hamle yapmıştır. L. Walras bir taraftan pür matematik bir iktisat ilmi kurarken diğeri taraftan servetin tevzii meseleleri ile uğraşmış ve bilhassa gayrimenkul mülkiyet meseleleri hakkında derin ve orijinal fikirler ortaya koymuştur [3].

[2] Bu fikirler ana hatları ile şu eserden mülhemdir: J. W. Mc Connel: Büyük İktisatçıların Temel Doktrinleri, (Tercüme eden: Hürşit Çalika), İstanbul, 1949, s. 17 - 32.

[3] Léon Walras'ın babası Auguste Walras da devrinin sayılı iktisatçılarından biri idi. Bu zat daha 1831 yılında Servetin Mahiyeti ve Kıymetin Menşei» (La Nature de la Richesse et de l'Origine de la Valeur) adlı bir eser neşrederek bu konuda fikirlerini söylemiştir. Léon Walras'ın iktisatçılığında ve bilhassa servet üzerinde durmasında babasının geniş tesiri olduğu muhakkaktır.

XX nci Asır'da servet ve servetle ilgili meseleler aktüalitesinden çok şeyler kaybetmiştir. Nitekim modern iktisatçılar içinde servet problemi ile uğraşanlara rastlamak pek mümkün değildir. Artık zamanımızda iktisat ilminin bir «servet ilmi» olmadığı anlaşılmış ve iktisat ilmini servete dayandırma temayülü taraftar bulamaz olmuştur.

Daha sonraki gelişmelerde iktisat ilmindeki eski servet (İngilizce wealth, Fransızca richesse) mefhumu yerini refah şeklinde ifade edebileceğimiz «welfare» mefhumu terk etmiştir. Bu ikamede bir İngiliz iktisatçısının büyük bir rolü olmuştur. Nitekim çağımızın büyük iktisatçısı olan A. C. Pigou 1932 yılında neşrettiği eserine «Refah İktisadiyatı» (The Economics of Welfare) adını takmıştır. Bu müellife göre iktisat ilminin gayesi konkre neticeler elde etmek ve cemiyeti daha yüksek bir refah seviyesine ulaştırmak şeklinde hülâsa olunabilir. Refahın servete nazaran daha elverişli iktisadî bir mefhum olduğuna şüphe yoktur. Hakikaten servetin unutulmasına mukabil refah mefhumu kısa zamanda işlenerek geliştirilmiştir. Modern iktisatçılardan M. W. Reder, M. D. Little, P. Samuelson gibi müellifler tarafından refah mefhumu üzerinde ısrarla durmaktadır.

## II — SERVETİN TARİFİ VE UNSURLARI

Servet mefhumu hem gündelik konuşma dilinde hem de hukukî, iktisadî ve malî ıstılah olarak ilim dilinde kullanılmaktadır. Etüdümüzde münhasıran iktisadî servet mefhumunun tarifi ile uğraşacağız.

Servet mefhumunun tarif ve unsurlarına girmeden önce, servet terminolojisi üzerinde bir nebze durmak istiyoruz. Bilindiği gibi Türkçede kullanılan «servet» kelimesi aslında Arapça'dır. Bu kelime Türkçe'ye iyice yerleşmiştir. Ancak son Türkçe cereyanında servet yerine «varlık», tabiri kullanılmaya başlamıştır. Servet kelimesi gerek gündelik konuşma dilinde, gerekse iktisadî, hukukî ve malî ıstılah olarak kullanılmaktadır.

İngilizcede servet mefhumu «wealth» kelimesi ile ifade olunmaktadır. Bugün servet kelimesi ile daha ziyade iktisadî malların bir terakümü anlaşılmaktadır. Nitekim İngilizce'deki «wealth» kelimesi zimnen böyle bir terakümü ifade eder mahiyettedir. Servet

kelimesi Fransızca'da «richesse» ve Almanca'da «Reichtum» kelimeleri ile ifade olunmaktadır. Garp dillerindeki her üç kelime de münhasıran iktisadî servet mefhumuna karşılıktır. Malî, daha doğrusu vergicilik bakımından servet mefhumu için ayrı kelimeler mevcuttur [4].

Bazı iktisat lûgatlarına bakacak olursak servetin umumiyetle çeşitli şekillerde tarif edildiğini görmekteyiz. İngiliz asıllı bir müellifin lûgatinde şöyle bir tarif mevcuttur. «İktisat ilminde, servet mefhumu, ferdî bakımdan, bu ferdin sahip bulunduğu ve mübadelede bir kıymete mâlik olan şeyleri ifade eder. Bu bakımdan, servet, bir fiati olan ve fizik bakımdan mübadeleye elverişli nesnelere kavrar. Millî bakımdan servet mefhumuna ise, umumiyetle âmmeye mahsus olan yollar, madenler, demiryolları dahil bulunmaktadır [5]. Bu tarif, mefhumun mahiyetini kısaca vermekle beraber, kâfi sayılamaz. Amerikalı iki iktisatçının yayımladıkları bir diğer iktisat lûgatında da şöyle bir tarife rastlamaktayız. «İnsan dışında bulunan, umumiyetle faideli, maksada elverişli, nadir olan maddî mallar servettir. Ekseri iktisatçılar servet tâbirinden esham, tahvilât ve ipotek gibi mülkiyet hakları mânasını çıkarmaktadırlar. Fakat bunlar aslında servete sahip olmanın belirtileri olup bizatihî servet değildirler» [6]. Bu da servetin can alıcı noktalarını muhtevî kuvvetli bir tarif sayılamaz.

İktisat kitapları içinde de müellifler servet mefhumuna zaman zaman yer vermişler ve bunu tarif ve izaha gayret sarfetmişlerdir.

Meselâ Neo-Klâsik büyük İngiliz iktisatçısı Alfred Marshall meşhur tretesinde bazı ana iktisadî mefhumları ele almış ve bu ara servete de geniş bir yer ayırmıştır. Bu müellife göre servet, «arzu edilen bütün şeylerden ibarettir. Yani beşerî ihtiyaçları gerek doğrudan doğruya gerekse dolayısıyla karşılayan her şey servettir. Fakat bütün arzu edilen şeyler servet olarak mülâhaza edilemez. Meselâ dostların şefkati, saadetin esaslı bir unsuru olma-

[4] İngilizce'deki «property», Fransızca'daki «fortune» ve Almanca'daki «Vermögen» tâbirleri, vergicilik bakımından servet mefhumu olarak kullanılmaktadır.

[5] J. R. Winter: A Dictionary of Economics Term, London, 1954, «Wealth» maddesi s. 85.

[6] H. S. Sloan and A. J. Zurcher: A Dictionary of Economics, Barners and Noble Inc., Dördüncü bası, New York, 1955, «wealth» maddesi, s. 340.

sına rağmen, şairâne hisler müstesna, servetten mâdüt değildir»[7]. Müteakiben A. Marshall arzulanan şeyleri bu ara bilhassa iktisadî malları ele alarak tetkiklerini derinleştirmiş ve bunların ne şekilde servet unsuru olacağını göstermiştir. Şu hususu bilhassa kaydetmek isteriz ki, Marshall servet mefhumunu esaslı şekilde etüd eden müelliflerden birisi olmuştur.

Prof. Alfred Amonn da iktisadî mefhum ve meselelere tahsis ettiği eserinde serveti «mübadele kıymeti olan maddî eşyanın, haiz olduğu kıymetlerin mecmuu» şeklinde tarif etmiş ve daha ziyade millî servet mefhumu üzerinde durmuştur. Görülüyor ki, Amonnun servet tarifi katiben sarîh değildir. Yine bu müellif eserinin başka bir yerinde serveti umumiyetle «muayyen bir zamanda tasarruf olunan iktisadî mallar» [8], şeklinde tarif etmiştir. Bu tariflerin orijinalitesi olmadığı gibi, iktisadî servet mefhumunu ana hatları ile vermekten oldukça uzaktır.

Prof. F. Neumark İktisat Tretesinde, gelirle alâkası bakımından servet mefhumuna kısaca temas etmiş ve bunu «bir ekonomi süjesinin, kendi menfaatine olarak muayyen bir anda hukukan tasarrufunda bulundurduğu iktisadî objelerin — para vahitleriyle ifade olunan — kıymetlerinin mecmuudur» [9] şeklinde tarif etmiştir. Yukarda gördüklerimizle kıyaslandığı takdirde bu tarif serveti, ana hatları ile ifade eden, maksada en elverişli tarif olmaktadır. Şu hususu da ilâve edelim ki, profesör bu tarifinde sadece ferdî serveti ele almış ve servet unsurlarının tamamını bu tarif içinde toplamaya gayret etmiştir. Buna göre bir ekonomi süjesinin (gerçek ve tüzel kişi olabilir) muayyen bir zamanda tasarrufunda bulundurduğu ve para ile ifade olunan iktisadî kıymetlerin yekûnu «servet» olmaktadır.

Bazı iktisatçı ve müellifler de servet mefhumuna eserleri içinde yer vermemişler buna mukabil iktisadî mal, kıymet ve gelir gibi servet ile indirekt alâkalı mefhumlar üzerinde bilhassa durmuşlardır. Şu hususu kaydedelim ki, modern iktisatçılar tarihf

[7] Alfred Marshall : Principles of Economics, London, 1949, (Sekizinci bası, 1920), s. 45 ve m.

[8] Prof. Alfred Amonn : Cemiyet İktisadiyatında Ana Mefhumlar, Ana Mes'eleler, (Tercüme eden : Asım Süreyya İloğlu) İstanbul, 1953, s. 27 ve m.

[9] Prof. Fritz Neumark : Genel Ekonomi Teorisi, C. II, Fasikül : 2, İstanbul, 1942, s. 219.



bir kategori olan servet mefhumunu bir kenara bırakarak daha ziyade kıymet, gelir ve refah gibi mefhumlar üzerinde derinleşmişlerdir.

### III — SERVETİN ÇEŞİTLERİ VE TASNIFI

İktisadî bakımdan servet mefhumunun mahiyetini anlamak için bunun çeşitlerini görmek lâzımdır. Servet çeşitli ölçülere göre tasnif olunabilir. Şimdi bazı müelliflerin servet tasniflerini daha yakından görelim.

A) Servet sahasında yapılan tasniflerin en umumîsi şudur :

- 1) Ferdî servet
- 2) Millî servet

*Ferdî servet*, bir şahsın muayyen bir anda tasarrufunda bulundurduğu para, mal ve carî iktisadî kıymetlerin yekûnunu ifade eder. Ferdî serveti Adam Smith'in *şahsî servet* (personal wealth) inden ayırmak lâzımdır. Şahsî servet, bir ferдин sahip olduğu bilgi, enerji ve şahsî melekeler ile onu iktisaden müessir bir hâle getiren kabiliyetlerin bir mecmuudur. Dar mânada olmak üzere bu gibi kabiliyet ve melekeleri servet saymak kabildir. Bazı müellifler bizatihî insanın kendisini de, şayet esir değilse, servet telâkki etmektedirler. Gerçi gündelik konuşma dilinde geniş ve seyyal mânası ile bir şahsın sıhhat ve kabiliyetlerini servet şeklinde kabul etmeye imkân varsa da, bizatihî insanın kendisini servet saymak doğru bir görüş olmaz. İnsan hakları bakımından, bizatihî insan, hiç bir zaman servet değildir.

*Millî servet* (national wealth) muayyen bir milletin fertleri tarafından belirli bir zamanda sahip olunan maddî iktisadî malların para halinde ifade olunan kıymetidir [10]. Bu tarifte âmmenin malı olan ve ferdî mülkiyete konu olmayan unsurlar ihmal edilmiştir. Bu itibarla âmmenin malı olan yol, köprü, kanal, baraj, sulama tesislerinin de millî servet içinde yer alması iktiza eder. Sosyal sabit

[10] H. S. Sloan and A. J. Zurchner : A Dictionary of Economics, Barnes and Noble Inc., Dördüncü bası, Newyork, 1955, s. 223, National wealth maddesi.

sermaye (social overhead capital) şeklinde vasıflandırılan bu kalemlerin millî servet içindeki yeri ve ehemmiyeti aslâ inkâr olunmaz.

Millî servet ilk nazarda sanıldığı kadar basit ve vazih bir mefhum değildir. Hesap tekniğine gidildiği takdirde ortaya bazı güçlükler çıkmaktadır. Bu bakımdan ferdî servet ile millî servet arasında ayrılıklar mevcuttur. Ferdî servet bir şahsın sahip olduğu servet unsurlarının bir toplamı olduğu halde, millî servette durum oldukça değişmektedir. Millî servetin hesabında fertlerin birbirine veya âmmenin ferde olan borçlarını hasfetmek lâzım gelecektir. Meselâ Türkiye'nin millî servetini hesaplarken devletin istikraz tahvillerini nazara alamayız. Zira tahviller bunları ellerinde bulunduran fertler için bir servet unsuru ise de, devlet için bir borçtur. Millî servet hesap edilirken bu iki kalem birbirini ifna eder. Aynı şekilde demiryolu şebekeleri millî servetin bir unsurudur. Fakat demiryolu işletmesinin, şayet varsa çıkardığı fertler elindeki istikraz tahvillerini nazara almamak lâzımdır. Bunun için yalnız demiryolu şebekesinin millî servete dahil edilmesi maksada kâfi gelecektir. Buna mukabil yabancı devletlere ait istikraz tahvillerinin millî servete ilâvesi lâzım gelir. Bir memleket hudutları dahilinde yabancı şahısların sahip buldukları servet unsurlarının millî servete ilâve edilip edilmeyeceği mes'alesi de münakaşalıdır. Bu hususta ilk defa akla gelen ihtimal, yabancıların memleket hudutları dahilinde sahip buldukları servet unsurlarının da millî servete ithali keyfiyetidir. Bu şekilde bir memleketin yabancı memlekette ikamet eden vatandaşlarının da dış memleketlerde sahip buldukları servetlerin millî servete ilâve edilememiş olmasından doğan mahzurlar da kendiliğinden ifna edilmiş olur. Yabancı memleketlerde bulunan servet unsurlarının millî servete ithal edilmeyip sadece millî hudutlar içindeki servetin (wealth within the borders) nazara alındığı hallerde yabancı şahıslara ait millî hudutlar içindeki servet unsurlarının hesaba ithali bir zaruret olmaktadır. Görülüyor ki, millî servet hesabı ve mefhumu zannedildiği kadar kolay ve basit bir iş değildir.

Millî serveti incelerken buna benzer iki servet nev'ini daha gözden geçirmek icap edecektir. Bunlardan birincisi *sosyal servet* (social wealth) dediğimiz mefhumdur. Bazı müellifler millî servet yanında sosyal servet denilen ikinci bir mefhum daha kullanmaktadırlar. Sosyal servet «maddî ve gayrı maddî, mebzul veya nadir,

halkın istifade ettiği bütün faydalı şeylerin toplamı» [11] şeklinde tarif edilmektedir. Bu takdirde sosyal servetin konusuna jeniyal simalar, bir milletin maziden tevarüs ettiği bilgiler, iklim, güzel manzaralar gibi iktisadî bakımdan değerlenmesi gayet güç şeyler girmektedir. Kanaatimizce sosyal serveti bu derece genişletip mefhumu gayrı iktisadî bir hâle sokmak doğru olmayacaktır. Aslında millî servet diye bir mefhum mevcutken bunun yanında buna benzer yeni bir mefhum yaratıp zihinleri bulandırmaya lüzum yoktur. Bu bakımdan sosyal servet mefhumu hasfedilebilir.

Millî servet yanında büyük İngiliz iktisatçısı A. Marshall, *koz-mopolit servet* (Cosmopolitan wealth) diye ikinci bir servet nev'inden bahseder. Bu iktisapçıya göre, kozmopolit servet millî servet mefhumundan daha geniş bir mefhumdur. Meselâ nehirler, toprağın-  
ğından geçtiği memleketin millî servetinden maduttur. Aynı şekilde okyanuslar da dünyanın kıymetli bir servet unsurlarıdır. Bu şekilde kozmopolit servet mefhumu, bir millete mal edilemeyip bütün küreye şâmil servet unsurlarına has hususî bir servet nev'i olmaktadır [12].

B) Servet sahasında Prof. Neumark tarafından yapılan iktisadî ölçüye göre diğer bir tefrik de şudur :

- 1) İstimal serveti
- 2) Kazanç serveti

Bu tasnifin hareket noktası şudur: servet unsurlarının çoğu ihtiyaçların vasıtalı veya vasıtasız ve az çok devamlı şekilde tatmini-  
ni temin edecek hizmetlerin elde edilmesine tahsis olunur. İşte sahibi tarafından istihlâke yöneltilemiş eşya veya para meblâğları *istimal serveti* sayılır.

Bazan da servet sahibi olan kimse, yine azçok devamlı şekilde bu serveti gelir temin etmek yolunda kullanabilir. İşte sahibi tarafından kazanç teminine hasredilen eşya ve para meblâğları *kazanç servetidir*.

[11] Bu tarif için bak: H. S. Sloan and A. J. Zurcher: A. Dictionary of Economics, Barners and Noble Inc., Dördüncü bası, Newyork, 1955, s. 299, social wealth maddesi.

[12] Alfred Marshall: Principles of Economics, Macmillan and Co. London, 1949, (sekizinci bası, 1920), s. 50 - 51.

Bu tasnif tarzına göre binalar, gayrimenkuller, ev eşyası devamlı olarak kullanıldıkları için istimal serveti addolunurlar. Diğer taraftan banka mevduatı, tasarruf hesapları ve ticarî senetler de sahiplerine bir gelir sağladığı cihetle kazanç serveti sayılır [13].

Şurasına işaret etmek lâzımdır ki, yukarıda verdiğimiz bu tasnif tam bir sarahat arz etmemektedir. Zira istimal serveti ile kazanç serveti arasında tam bir tefrik yapmak çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Bazan bir eşya istimal tarzına göre hem istimal hem de kazanç serveti olabilmektedir. Aşağıda zikredeceğimiz diğer tasnifler yardımı ile bu nokta ziyadesiyle aydınlanmış olacaktır.

C) Serveti, likidite derecesine göre ikiye ayırmak kabildir:

- 1) Aynî servet
- 2) Nakdî servet

*Aynî servet*, bina, arazi, eşya şeklinde mevcut olan müşahhas servet unsurlarını ifade eden bir mefhumdur. *Nakdî servet*, para veya para yerine kaim olan çekler, aksiyon ve obligasyon, alacak senedi gibi kıymetleri ifade eden bir mefhum olmaktadır.

Serveti muhasebe tekniği bakımından ve bilhassa likidite derecesine göre aynî ve nakdî servet şeklinde ikili bir tefriğe tâbi tutmak sırf iktisadî bakımdan maksada uygun düşmemektedir. Burada mühim olan nokta *paranın* bizzatî servet olup olamayacağı hususudur. Bu nokta iktisatçılar arasında ihtilâflıdır. Para, maddesinin bizzatî mal ve meta şeklinde kullanılabilmesi hali müstesna, servet şeklinde mütalâa edilemez. Fakat bazı iktisatçılar da, maddesinin kıymetli olması, maksada elverişli bulunması, nadir oluşu, indirekt bir mübadele vasıtası oluşu hasebiyle paraya servetin hususî bir nev'i nazariyle bakmaktadırlar. Kanaatimizce para servet değil fakat serveti ifade eden bir vasıtaadır.

D) Hukukî bakımdan serveti şu şekilde tasnif etmek kabildir:

- 1) Gayrimenkul servetler
- 2) Menkul servetler

[13] Prof. F. Neumark : Genel Ekonomi Teorisi, C. II, Fasikül : 2, İstanbul, 1942, s. 219 ve C. I, Fasikül : 2, s. 305 ve m.

Maddî bakımdan yeri değiştirilemeyen ve kolayca tahrip edilemeyen mallara hukukî yönden gayrimenkul servetler denir. Bu tasnife göre tarla, orman, arazi, madenler, ev ve apartman gibi şeyler gayrimenkul servetlerdir. Hukukî yönden, gemiler menkul olmakla beraber, gayrimenkul sayılırlar.

Kıymet ve mahiyeti bozulmaksızın bir yerden diğer bir yere naklolunabilen ev eşyası, mücevherat, nakit ve sair mallar *menkul servetten* mâduttur [14].

İlave edelim ki, hukukî yönden gayrimenkul ve menkul servet tefriki, iktisadî bakımdan büyük bir ehemmiyet taşımamaktadır.

E) Şey'i ve nev'i bakımdan servetler yine ikili bir tasnife tâbi tutulabilirler :

- 1) Maddî servetler
- 2) Gayrimaddî servetler

*Maddî servetler*, bizatihî madde kıymeti olan şeylerdir. Bu bakımdan menkul ve gayrimenkul servetler (ev, apartman, mobilya, ziynet eşyası vs.) aynı zamanda maddî servet sayılırlar. İngilizce-deki «tangible property» tâbiri aşağı yukarı maddî servet unsurlarını ifade etmektedirler.

*Gayrimaddî servetler*, fikrî faaliyet ve yaratıcılığın meydana getirdiği eserlerle (meselâ tercüme ve telif eserler) keşif ve ihtira beratı, alâmeti farika, marka, peştemaliye gibi çeşitli haklardan ibaret fiktif unsurlardır. İngilizce'de gayrimaddi servet unsurları «intangible property» gibi hususî bir terimle ifade olunmaktadır [15].

F) Gelir sahasında olduğu gibi servet bakımından konuya göre şu tip bir tasnif pekâlâ mümkündür :

- 1) İktisadî servet
- 2) Malî servet

[14] Bu tarifeler şu eserden mühlhemdir : Türk Hukuk Lûgati, Ankara, 1944, s. 216, «mal» maddesi.

[15] Zikri geçen Türk Hukuk Lûgati, s. 216.

Müracaat ettiğimiz kaynaklarda bu tip bir tefriğe tesadüf olunmamıştır. Fakat servet tetkikine tahsis olunan bir etüd içinde iktisadî ve malî servet mefhumlarını araştırmak faidelidir.

İktisat ilminin verilerine göre yapılan servet tarifi ve izahı *iktisadî servet* mefhumunu ortaya koymuştur. Halbuki vergi kanunlarının tatbikatı bakımından yapılan servet tarif ve tasnifleri *malî servet* diye yeni bir mefhumun ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bilindiği gibi, servet mefhumu muhtelif yönlerden ele alınıp incelenebilir. Nitekim servet mefhumu asırlardan beri iktisadî, siyasi ve malî bakımlardan ele alınıp tetkik edilmiştir. Bu tetkiklerin tipine göre servetin görünüşü değişmektedir. Böylece, değişik anlayışlara göre, çeşitli servet mefhumları ortaya çıkmaktadır. Şu hususu da kaydedelim ki, vergicilik bakımından yapılan servet araştırmaları, malî servet mefhumunun doğumuna şiddetle müessir olmuştur.

Servet vergilerinin muhtelif memleketlerde eskidenberi tetkiki, malî servet mefhumunu, ehemmiyetli pratik bir mes'ele haline getirmiştir. Böylece iktisadî ve nazarî servet mefhumu yanında bir de müşahhas malî servet mefhumu doğmuştur. Fakat pratik mülâhazaların tesiri ile olacak, malî servet mefhumu, iktisadî servet kadar işlenememiştir. Şu kadarına işaret edelim ki, malî servet mefhumu iktisadî servet mefhumundan büyük bir ayrılık göstermez. Yalnız sırf nazarî bir mefhum olan iktisadî servet ile malî servet mefhumu arasında bazı noktalarda farklar da mevcuttur. Bunların kısaca belirtilmesi konumuzun aydınlanması bakımından faideli olacaktır.

Önce, nazarî servet mefhumu fikrî bir inşa, bir fiksiyon olduğu halde, malî servet mefhumu her şeyden önce pratik mülâhazalara istinat eden amprîk bir mefhumdur. Bu sebeple kanun vazı memleketin içinde bulunduğu şartlara ve vergilenecek mevzulara göre malî serveti, daha vazıh bir deyişle vergilenecek servet unsurlarını ve vergilenecek serveti (taxable property) tesbit ve tayin etmiştir.

Sonra, nazarî servet mefhumu ile malî servet mefhumu zaman zaman birbirin yaklaşabilirlerse de, bunlar arasında tam bir mutabakat aranmasına lüzum ve zaruret yoktur. Kanun vazı gerekli varidatı sağlamak ve bunu arttırmak gayesi ile nazarî bakımdan servet mefhumuna dahil olmayan bazı mal ve eşyayı malî servet mefhumu içerisine sokmakta bazan da tersi de olmaktadır. Fakat umu-

miyetle malî servet mefhumunda, nazarı servet mefhumuna nazaran bir genişleme temayülü mevcuttur.

Nihayet, malî servet mefhumu safî olarak kabul edilmektedir. Öyle ki, gelir kaynağı olan serveti aynen muhafaza edebilmek için amortisman karşılıkları, faizler, çeşitli hasar, zarar ve masrafların servetten tenzili lâzım gelir. Servet ancak bu menfî kalemlerin tenzilinden sonra, kalan safî bakiye olmaktadır. Malî servet mefhumu bir bakıma *gerçek ve safî servet* şeklinde tarif ve tavsif edilebilir.

İktisadî servet, yukarıda da temas ettiğimiz gibi, mücerret, nazarı bir mefhumdur. Halbuki malî servet mefhumu ise müşahhas, tatbikî birmefhum olmaktadır. Malî servet mefhumunun doğuşunun sebeplerini ikiye irca edebiliriz. Bunlardan ilki hazineye varidat sağlamaktır. Vergi toplamak gayesi ile devlet servet unsurlarını saymak, bunları tayin ve tarif etmek zorunda kalmıştır. Bu ihtiyaç ve zaruretlerin sonunda iktisadî servet yanında malî servet denilen yeni bir mefhum doğup gelişmiştir. Malî servetin doğması servet vergilerinin gelişmesi ile müterafik olmuştur. Malî servetin doğumunda ikinci olarak millî servetin hesaplanması meselesi rol oynamıştır. Millî gelirin bugünkü şöret ve taammümünden önceki devrelerde ortada sadece millî servet vardı. Bugün bile millî geliri atıp bunun yerine daha sarîh bir mefhum olan millî servetin ikamesini isteyen iktisatçılar vardır. Bu takdirde millî servetin sayım ve tesbiti mesele olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun için de servet unsurlarının teker teker bilinmesi iktiza eder. Böyle bir hesap için şahsî ve umumî mahiyette bir servet vergisi iyi bir baz olmaktadır.

#### IV — SERVET VE GELİR ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

Hemen ekseri iktisat kitaplarında, bilhassa ana mefhumlar ve gelir bahisleri meyanında, servet ve gelir arasındaki münasebetlere kısaca temas olunmaktadır. Klâsik olmakla beraber, bu münasebetleri burada kısaca gözden geçirmeyi faydeli buluyoruz. Zira bu şekilde servet mefhumunun mahiyeti daha iyi anlaşılacağı gibi, onun diğer ana iktisadî mefhumlarla olan bağları meydana çıkmış olacaktır.

Landry'nin de pek güzel şekilde ifade ettiği gibi, servet bir *stok*, gelir ise *akan bir şeydir*. Diğer taraftan Papi de gelirin *dina-*

*mik* bir mefhum olduğunu, buna mukabil servetin *statik* bir mefhum olduğunu söyler. Serveti bir *ağaca* ve geliri de bunun *meyvesine* benzeten teşbih de gayet mânâlı ve güzel bir buluştur. Gelirin muayyen bir müddete, umumiyetle bir *senelik bir zamana* taallük etmesi ve servetin de *muayyen bir andaki vaziyeti* göstermesi başka bir ayırma kıstası olabilir. Nihayet gelirin bir *akım* ve servetin bir *teraküm* olduğunu ifade etmek de kabildir.

Bu kısa açıklamalar servet ve gelir arasındaki münasebetleri izaha kâfi geldiği gibi, aradaki farkları da göstermektedir. Yalnız bu konuyu tamamlamadan önce şu noktaların da belirtilmesi bil-hassa lâzımdır.

Önce, *servet gelirin kaynaklarından* birisidir. Servetten doğan gelirlere *temelli gelir* (unearned income) veya diğer bir deyişle *kazanılmamış gelir* denilmektedir. Servetten doğmayıp sây'den doğan gelirlere *temelsiz gelir* (earned income) tâbir olunmaktadır. Buna *kazanılmış gelir* demek te mümkündür. Gelir kaynağının servet veya sây oluşuna göre yapılan bu tefrik vergi tarifeleri bahsinde mühim bir tefrike yol açarak *ayırma* (discrimination) nazariyesinin doğumuna sebep olmuştur. Buna göre, servetten doğan bir gelire sahip olan bir kimsenin iktisadî-malî kudreti ve böylece vergi ödeme kabiliyeti, aynı itibarî miktarda bir sây geliri olan diğer bir kimsenin vergi ödeme kabiliyetine nazaran daha yüksektir.

Diğer taraftan servet tarihî-ekonomik bir kategoridir. Günümüzde kıymet ve ehemmiyeti geniş ölçüde kaybolmuştur. Hiç olmazsa servet mefhumu yerine daha vazih, daha elverişli olması bakımından *sermaye* mefhumu ikame olunmuştur. Halbuki gelir yeni ve modern bir mefhumdur. Servete, nazaran daha yeni olmasına rağmen titiz şekilde işlenerek süratle gelişmiştir. Modern gelir vergilerinin seyyanen tatbikinden sonra gelir mefhumunun mâna ve ehemmiyeti büsbütün artmıştır.

#### V — SERVET VE SERMAYE ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

Servet ve gelir münasebetlerini inceledikten sonra şimdi de servet ve sermaye arasındaki münasebetlere gelebiliriz. Umumiyetle *servetten* bahsedildiği zaman hatıra, iktisadî kıymetlerle bunlara sahip olan şahıs arasındaki rabita akla gelmektedir. Halbuki *sermaye* denilince akla, iktisadî kıymetlerle bunları müstahsil şekilde



kullanacak olan iktisadî bir süje yani müessese arasındaki bağılık anlaşılır. Yani servet, *şahıs*, sermaye de *teşebbüse* râci bir mefhumdur. Herhangi bir mala veya iktisadî kıymete sermaye vasfı izafe edişimiz, bunların *istimal tarzına* bağlıdır. Meselâ bir arazi parçası arsa olarak bir şahsın serveti meyanında sayılabilir. Fakat bu arsa bir fabrika binasına tahsis olunursa bu takdirde sermaye vasfını iktisap eder.

Servet ve sermaye mefhumlarının *muhtevaları* aynı şeyler değildir. Meselâ bir fabrikatörü ele alalım. Bu fabrikatörün servet mecmuu, fabrikaya yatırdığı sermayeden fazla olabilir. Zira fabrikatörün bundan başka bankada şahsî parası, başka teşebbüslere iştirâki gibi diğer serveti bulunabilir. Bahis konusu fabrikatörün safî serveti bazan sermayesinden az olabilir. Bu halde sermayesinin bir kısmı malî taahhütlere (borçlara) tekabül eder [16].

Tarihi ve hukukî bir kategori olmak bakımından servet ve sermaye müşterek bir vasfa sahiptirler. Fakat sermaye her zaman ve her cemiyette, *istihsale müteveccih* ve *gayri şahsî* iktisadî kıymetler olması bakımından servetten ayrılır.

Şurası muhakkaktır ki, servet sermayeye nazaran daha geniş bir mefhum olmaktadır. Bütün sermaye unsurları aynı zamanda servettir. Fakat servet unsurunun (bir kadının mücevherleri, bir fabrikatörün pul koleksiyonu ve kıymetli tablolar) sermaye olmadığı âşikârdır. Hülâsa sermaye denilince, dar mânada istihsale tevcih edilmiş olan makine, âlet, teçhizat, bina vs. ile ham ve yardımcı maddeler ve nakdî meblâğlar akla gelmektedir.

## VI — SERVETİN KAYNAĞI VE DOĞUŞU

Sırf iktisadî bakımdan ele alındığı takdirde servetin kaynağı yine *servet veya gelirdir*. Zira servet iktisaden ancak, servetin randımanlarının veya gelirin terakümünden doğar. Nitekim servet kelimesiyle daha ziyade iktisadî malların büyük bir terakümü anlaşılmakta ve milletlerin servetinden bahsedilmektedir. Esasen servet (wealth) kelimesi İngilizce'de daima bu mânayı ifade etmiştir. Bu

[16]. Bu izahlar ana hatları itibarıyla Prof. F. Neumark: Genel Ekonomi Teorisi, C. I, Fasikül : 2, İstanbul, 1944, s. 305 - 306 dan alınmıştır.

hususta «Milletlerin Serveti»nden (Wealth of Nations) bahseden Adam Smith'in meşhur kitabını hatırlamak kâfidir [17].

Hâdiseyi bu şekilde tesbit ettikten sonra servetin doğuşunu ve kaynağını daha yakından tetkik edebiliriz. Servetin doğuşu biri iktisat dışı daha ziyade *fiilî-hukukî* diğeri de *iktisadî* iki vakîaya irca olunabilir.

Fiilî-hukukî vakîa *iktisaptır*. İktisap bir servet unsurunun mülkiyetini elde etmektir. Bu servet unsuru menkul veya gayrimenkul şeklinde olabilir.

Menkul servetlerde iktisap *aslî* veya *fer'î* olmak üzere iki şekilde cereyan eder. Aslî iktisap menkullerde *ihraz* adını alır. İhraz sahipsiz bir malı almak demektir. Bulunan bir mal zabıtaya haber vermek veya ilân etmek suretiyle sahibi çıkmadığı ahvalde bulanın olur. Fer'î iktisap ise menkul servetlerin *bey'i* veya *hibesi* suretiyle mümkündür. Bunun için servetin hakikaten ve hükmen teslimi icap eder.

Gayrimenkul servetlerde iktisap da yine *aslî* ve *fer'î* şekilde olmak üzere iki nevidir. Gayrimenkul servetin aslî iktisabı yoluna *işgal* denir. Sahipsiz olan gayrimenkullere işgal yolu ile sahip olmak kabildir. *İktisabî zaman aşımı* da diğeri bir aslî iktisap yoludur. Kanunlar bu yolda iktisabın kayıt ve şartlarını tayin ederler. Fer'î iktisap ancak gayrimenkul servetlerin *satışı*, *hibesi* ve bunların tapu siciline teşgili ile mümkün olur.

Bütün bunlara ilâveten menkul ve gayrimenkul servetlerin *miras yolu* ile intikal ve iktisabı pekâlâ mümkündür. Yine ilâve edelim ki yukarıda işaret ettiğimiz fiilî-hukukî iktisap şekilleri ancak ferdî servetler için bahis konusudur. Devletler hukuku sahasında *işgal* ve *ilhak* yolu ile millî servetlerin iktisabı da mümkündür [18].

Serveti doğuran ikinci vakîa iktisadî bir faktör olan *teraküm* (accumulation) dur. Servet, servet randımanlarının veya gelirin birikmesi ile doğar. Bu teraküm ancak tasarruf dediğimiz iradî bir fiil ile mümkündür. Bu bakımdan serveti doğuran iktisadî vakîayı *tasarrufa* irca kabildir. Gelirin istihlâk edilmeyen kısmı tasarruftur. Demek oluyor ki, gelir bir taraftan servetin bir fer'î olmakta; diğeri taraftan da servetin kaynağını teşkil etmektedir.

[17] Prof Umberto Ricci : Teorik İktisadın Unsurları «Kıymet Teorisi» (Tercüme eden : Rauf Â. Eğinmez) İstanbul. 1946 s. 33 - 34.

[18] Bu izahlar daha ziyade eşya hukuku ile devletler hukukunun verilerine göre hazırlanmıştır.